

Економічні аспекти індексування демократії

Анотація. Створення класифікацій політичних режимів, зокрема на підставі оцінювання політичних трансформацій із відповідним виокремленням режимів перехідних і гібридних, є предметом численних досліджень, базованих переважно на кількісному вимірюванні тих чи інших параметрів або на експертних опитуваннях. Відповідно, вже тривалий час у фокусі уваги дослідників перебувають індекси демократичного розвитку, обчислення яких дозволяє ранжувати країни за набором параметрів та оцінювати тенденції політичних змін. Аби уникнути висновків, зроблених на підставі неповної інформації, і фокусування на окремих – інституційних, культурних або економічних – аспектах, варто використовувати міждисциплінарний підхід, що, до того ж, дозволяє врахувати максимальну кількість чинників сталості/виникнення демократичних тенденцій.

Зважаючи на наукові дискусії довкола питань взаємозалежності політичного та економічного розвитку, у статті запропоновано зіставлення показників демократичного розвитку з оцінками розвитку ринкової економіки і водночас із показниками валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності обраних для розгляду країн.

Кількісні дані проаналізовано із побудовою діаграм розсіювання та обчисленням відповідних коефіцієнтів кореляції. Спочатку автором визначено зв'язок між показниками демократичного розвитку для отримання числового підтвердження доцільності подальшого зіставлення. Оскільки отримані коефіцієнти для обраної групи країн є достовірними, методологія, застосована до розглянутих країн, є валідною і для застосування щодо інших регіонів, стосовно яких перераховані дослідницькі установи здійснюють оцінювання.

Обчислені показники свідчать про кореляцію між демократичним та економічним розвитком – показниками статусу демократії, індексом демократії та ранжуванням країн за шкалою демократизації, з одного боку, й індексом економічної свободи, статусом ринкової економіки, показниками інституційного рейтингу економічних свобод – з іншого. При цьому підкреслено: теоретичні узагальнення стосовно взаємозв'язку демократичності/демократизації і рівня економічного розвитку повинні враховувати не лише кореляцію між експертними оцінками, але і наявність зв'язку між показниками демократизації та ВВП, який проілюстровано обчисленими коефіцієнтами. Водночас врахування національного контексту, умов становлення демократії, ендогенних та екзогенних чинників свідчить про нелінійність зв'язку між демократичністю політичного режиму і показниками економічного розвитку.

Ключові слова: демократія, політичний режим, економічний розвиток, теорія модернізації, валовий внутрішній продукт.

Маргарита Чабанна,
доктор політичних наук,
доцент,
Національний університет
„Києво-Могилянська
академія”
ORCID: 0000-0002-0898-8290
chabanna@ukma.edu.ua

Marharyta Chabanna,
Doctor of political science,
Associate professor,
National University of
Kyiv-Mohyla Academy
ORCID: 0000-0002-0898-8290
chabanna@ukma.edu.ua

Economic aspects of indexing democracy

Abstract. Indices of democratic development are the important issue of contemporary political studies. Their calculation allows to rank countries by a set of parameters and, accordingly, to assess trends in political changes. In this context, some authors pay attention to the indicators of development of national economies. In general, when it comes to determining the type of political regime, it is necessary to consider the various dimensions (e. g. institutional, socio-cultural). To avoid conclusions based on incomplete information and focus on separate – institutional, cultural, or economic – aspects, it is necessary to use an interdisciplinary approach, which, in addition, allows to consider the maximum number of factors of sustainability of democratic trends. Considering the scholarly debate over the interdependence of political and economic development, the paper compares the indices of democracy with economic development estimates, as well as the Gross domestic product of the countries selected for consideration. Quantitative data were analyzed with the calculation of the corresponding correlation coefficients. Initially, the author identified the relationship between indicators of democratic development to obtain confirmation of the feasibility of further comparison. As the obtained coefficients for the selected group of countries are reliable, the methodology applied to the considered countries is valid for application for other regions for which the listed research institutions carry out evaluations. This allowed the use of democratic development indicators to compare them with assessments of market economy development. Accordingly, there is a correlation between democratic and economic development – indicators of democracy status, democracy index and ranking of countries on the democracy scale on the one hand, and the index of economic freedom, market economy status, indicators of institutional ranking of economic freedoms – one the other. Moreover, it is emphasized that theoretical generalizations about the relationship between democracy / democratization and the level of economic development should take into account not only the correlation between expert assessments, but also the relationship between democratization and GDP. On the other hand – such a relationship is nonlinear, and the conditions of democracy, external and internal factors, as well as the national context are significant.

Key words: democracy, political regime, economic development, modernization theory, Gross domestic product.

Питання (взаємо)зв'язку політичного та економічного розвитку, а саме: економічної стабільності та демократичності режиму, є предметом численних досліджень, наукових теорій та експертних дискусій, спричинених прагненням пояснити гальмування економічних реформ у окремих перехідних і гібридних режимах та їх успішність у більшості демократичних країн.

Водночас автори тих чи інших підходів використовують у контексті дослідження відповідних (взаємо)залежностей різні поняття для позначення економічного аспекту – зокрема, поняття економічного зростання, економічного розвитку (із акцентом на успішності економічних реформ, розмірі національного доходу, купівельній спроможності, дотриманні економічних свобод та інших параметрах). Це означає розбіжності у розумінні досліджуваних зв'язків і потребує ретельного розгляду, принаймні із використанням обраної термінології в межах певного підходу.

Відповідно, у статті запропоновано визначення взаємозв'язку демократичності політичного режиму (а саме: індексів демократії) та забезпечення економічних свобод і розвитку ринкової економіки (як параметрів індексів економічного розвитку) із акцентом на потребі зіставлення показників демократичного розвитку не лише з експертними оцінками, але і з даними про валовий внутрішній продукт. Обрання такого аспекту дозволяє конкретизувати предмет дослідження – показати потенційний зв'язок демократії з названими змінними, а не рівнем розвитку економіки загалом. Розгляд цього питання здійснено на підставі вивчення теоретичних праць та обчислення коефіцієнтів кореляції між обраними показниками з урахуванням суперечливості твердження про лінійність відповідних залежностей і необхідності зважати на сукупність чинників демократизації, зумовлених національним контекстом. Для зіставлення, з метою отримання валідних даних, обрано як країни з усталеною демократією та стабільними ринковими інститутами, так і перехідні та гібридні режими.

Загалом, взаємозв'язок процесу демократизації і показників валового внутрішнього продукту (ВВП) виступив предметом вивчення сформованої у 50-х роках ХХ ст. теорії модернізації¹ [3–5]. Згідно з цією теорією перехід від традиційного до сучасного суспільства насамперед пов'язаний з формуванням ліберально-демократичних інститутів, правової держави та громадянського суспільства і спричинений соціальними та економічними змінами². Традиційне суспільство, відповідно, є статичним, орієнтованим на спрощені форми економічного відтворення, притаманними для нього є нетерпимість до радикальних змін, регламентація політики традиціями та звичаями, наявність стійких зразків політичної поведінки, аполітичність та некритичність населення по відношенню до влади, низький рівень інституціоналізації соціальної та політичної системи, велика роль авторитету. Натомість сучасне індустріальне та постіндустріальне суспільство є динамічним, для якого властиві адаптованість до змін,

¹ У цілому, щодо поняття модернізації, ним позначають „сукупність різного роду економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурологічних зрушень та перетворень конкретного суспільства у напрямі його осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціальних і політичних систем та їхніх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості” [1, с. 11]. Вихідною точкою при цьому є традиційне суспільство. Проте потрібно зважати на те, що поняття традиційного та сучасного суспільств у теорії використовують не як часові характеристики, а як абстрактно-типологічні, які відображають „різний рівень цивілізаційної зрілості соціальних систем”, наявність „різних механізмів соціальної регуляції і адаптації, а також технологій соціальних змін”, фіксують „різні місце і роль індивіда в різних соціальних системах та можливості його самореалізації” [1, с. 33]. Про комплексність перетворень при переході від традиційного до сучасного (у контексті численних досліджень – демократичного) суспільства йдеться у працях таких теоретиків, як Д. Растоу, А. Турен, С. Гантінгтон, М. Леві, Д. Ептер, Е. Шиллз, Т. Парсонс, Д. Лернер, Н. Смелзер, Е. Хаген, Е. Гідденс тощо. У працях українських дослідників увагу вказаному питанню приділено М. Михальченком, В. Горбатенком, О. Дергачовим, Г. Зеленько, В. Якушиком, В. Солдатенком та іншими вченими. Відповідно, В. Горбатенко, досліджуючи процеси реформування у контексті модернізації у сучасній Україні, пише про такі аспекти, як юридичний (перехід від уявної до реальної правотворчості), політичний (у т. ч. подолання деструктивної поведінки еліти) та соціальний (у т. ч. гармонізація системи соціальних цінностей і пріоритетів) [2, с. 41].

² Відповідну тезу розроблено у працях С. М. Ліпсета, Д. Лернера, які спиралися на ідеї Е. Дюркгейма, К. Маркса, Г. Спенсера, М. Вебера, Ф. Тьонніса, Г. Зіммеля, О. Конта.

відносна стабільність та гнучкість внутрішньої структури, високий рівень спеціалізації політичних інститутів та диференціації їх функцій, орієнтація на консенсусне вирішення питань, не просто сприйняття, а ініціювання громадянами політичних, економічних, суспільних, культурних змін [1, с. 33–34].

Унаслідок суперечностей, притаманних теорії модернізації³, з часом деякі з авторів виступили її критиками [6], піддаючи сумнівам твердження про спричиненість демократизації процесом економічного зростання. Натомість вони доводили існування протилежного вектора трансформацій, коли до економічного зростання веде запровадження демократичних інститутів. Як політологи, так і економісти здійснюють перегляд теорії модернізації, ілюструючи положення про те, що економічні зміни не завжди спричиняють успішну демократичну трансформацію, численними прикладами. Наприклад, економічні реформи у Китаї та В'єтнамі не призвели до відповідних політичних перетворень, що ставить під сумнів залежність політичних реформ від зовнішньоторговельних чинників, надання фінансової допомоги, позик, спрямованих на покращення економічного становища відповідних країн. На сьогодні деякі вчені усе ще стверджують про можливість сприяння економічних реформ процесу демократизації, але з врахуванням того, що економічне зростання часто сприяє і зміцненню авторитарних режимів. Водночас, коли основні інституційні зміни відбуваються на вищих рівнях економічного розвитку, імовірність їх впливу на процес демократизації є високою. Економічне зростання зумовлює збільшення урядових інвестицій, підтримку наявного у державі режиму та очікування населенням подальшого покращення економічної ситуації. При цьому існує твердження про те, що економічне зростання посилює владу диктатора, проте послаблює диктатуру [7, с. 785–786].

Цікавим є те, що оскільки розвиток теорії модернізації відбувався паралельно зі здійсненням процесів демократизації, її критику зумовлено саме процесами „зворотних” демократизацій, які відбулись у період їх „третьої хвилі”. У такому контексті вчені [4; 8] показують відмінності між результатами впливу ендогенних та екзогенних чинників, коли за наявності перших економічний розвиток країни збільшує імовірність демократизації у країні, за наявності другого типу чинників – економічний розвиток сприяє зміцненню встановлених демократій [7, с. 786].

Проте вивчення питання взаємозв'язку або відсутності системного зв'язку між економічним розвитком та демократією є непростим через те, що демократія у своєму функціонуванні залежить від багатьох чинників,

³ У цілому, модернізацію не завжди визначають як позитивний процес, вказуючи на те, що його можуть супроводжувати конфліктні та кризові явища, „відставання” спричиняє суперечності між традиційними та запровадженими або реформованими інститутами, які є невластивими для відповідного суспільства. Зміст перетворень під час „модернізації навздогін” для ефективного їх здійснення потребує насамперед приділення уваги національній специфіці – тим політичним відносинам, формам взаємодії, суспільній свідомості, які є традиційними для конкретного суспільства, – для визначення меж та способів упровадження нових інститутів, норм політичної взаємодії, цінностей тощо.

як і економічний розвиток (якщо модель С. Ліпсета спирається на ідею прямолінійної залежності між рівнями економічного і демократичного розвитку, то, за моделлю Р. Джекмана, елементи стабілізації демократії виникають при тривалому економічному зростанні (проте у разі зростання економіки рівень демократичного розвитку може зменшуватися, якщо економічні чинники демократії не підтримуються іншими)) [9, с. 151].

Окремі економетричні дослідження спираються на положення, що утвердження демократичного режиму є сприятливим для економічного зростання, яке „контролюється” відповідними політичними інститутами. Їх автори [10–12] ставлять запитання про те, яке поєднання політичних інститутів сприятиме економічному зростанню. Тобто, чи однаково сприяють економічному зростанню політичні інститути у нових та консолідованих демократіях [13]. Політичними інститутами, які враховано, визначаючи вплив на ВВП, у вказаних дослідженнях є виборча система, форма правління, політичний режим, розмір правлячої партії або коаліції, федералізм, ротація еліт тощо. Відповідно, автори дійшли висновку про те, що політичні інститути справляють вплив на економічне зростання лише у демократіях, які перебувають на етапі становлення, але не у консолідованих демократіях [13].

Отже, за деякими дослідженнями, у країнах з високим рівнем ВВП вплив політичних інститутів на зростання є невеликим, на відміну від країн з низькими показниками економічного розвитку. Ці дані певною мірою підтверджують ідею про високий коефіцієнт кореляції між доходами та демократією. Відповідні твердження представлено у працях А. Пшеворського [4; 14]. Проте вважаємо за потрібне вказати, що можемо спостерігати кращий односторонній зв'язок між запровадженням демократичних інститутів та економічним зростанням, оскільки підвищення показників економічного розвитку не обов'язково збільшує ефективність інститутів демократії.

Беручи до уваги те, що функціонування політичних інститутів є різним у демократіях та автократіях, у демократичному режимі тривале перебування політичного лідера при владі сприяє економічному зростанню, натомість у автократичному режимі залежність є обернено пропорційною. Політична поляризація також позитивно впливає на економічний розвиток країни з демократичним режимом, на відміну від автократичних держав. А гарантування політичних прав сприяє досягненню економічного зростання, навіть у автократичних режимах.

Отже, на думку деяких учених [6], демократичний транзит мало залежить від економічних реформ, проте демократичні інститути є більш стабільними у країнах з високим рівнем економічного розвитку. Враховуючи вищенаведене, у контексті суперечливості використання теорії модернізації для пояснення відповідних суспільно-політичних змін, якщо спиратися на суто теоретичні конструкти, варто звертати увагу на питання: 1) оцінки цілей та результатів модернізаційного процесу у контексті його сприйняття як лінійного процесу з чітко визначеною метою відповідного розвитку; 2) джерел модернізаційних процесів, які визначають стихійність або

цілеспрямованість відповідних змін; 3) штучності модернізації у деяких країнах, де її здійснення ми називаємо „модернізацією навздогін”.

Потребу перегляду взаємозв'язку економічних та політичних перетворень зумовлено тим, що: 1) класична теорія модернізації не враховувала інституційну трансформацію в цілому, приділяючи увагу лише такому результату, як демократизація; 2) потрібним виступило неоінституційне пояснення демократизації, оскільки це дозволяє пояснити, чому зв'язок між економічним розвитком та демократичним транзитом є не зовсім таким, як описано у теорії; формування стимулів акторів відбувається у протилежних напрямках, оскільки економічний розвиток посилює стимули для економічного урядування, але і збільшує видатки, які пов'язані зі зміною наявних інститутів; 3) раніше проведені дослідження недооцінювали зв'язок між економічним розвитком та демократією, у той час як важливі інституційні зміни є менш імовірними на вищих рівнях економічного розвитку, але умовна імовірність демократичності цих змін є набагато вищою [7, с. 786].

Водночас не слід нехтувати тим, що, на думку деяких дослідників, демократія здатна обмежувати економічний розвиток [15]. Твердження про те, що демократія не сприяє економічному зростанню, протилежне висловленим у теорії модернізації припущенням, представлене у працях Р. Дж. Барро та інших дослідників [16], спирається на аргументи про те, що авторитарне правління має більше важелів для проведення економічних реформ та економічного зростання (економічний розвиток у країнах Південно-Східної Азії, наприклад, було уможливлено, на думку дослідників, саме авторитарним політичним режимом відповідних країн, що „створив сприятливе середовище для довгострокових інвестицій, забезпечив високу частку накопичення у ВВП і сприяв розвитку високотехнологічних галузей. Так, у більшості країн Південно-Східної Азії рівень інвестицій становив 35% ВВП, що майже вдвічі більше, ніж у США і Латинській Америці”) [9; 17]. Водночас науковцями висловлюється і альтернативна позиція, оскільки авторитаризм є ефективним у впровадженні політик і стабілізації ситуації в країні, проте, на думку деяких учених, слабким у залученні коштів від населення та забезпеченні прозорості [18].

Тобто процеси демократизації відбуваються, як правило, зі зменшенням ВВП (проте дослідження групи вчених у 1960–2010 показало суттєвий вплив демократії у довгостроковому періоді на економічне зростання – країни, де відбувався перехід до демократії, досягли вищого на 20 % рівня ВВП [19; 20]). У довгостроковому періоді ситуація покращується і стабілізується. Водночас авторитаризм може призводити до економічного зростання у короткостроковому періоді із подальшим економічним спадом [21]. Суперечливості цих питань присвячена низка публікацій у провідних світових виданнях.

Отже, з одного боку, демократія не властива для країн з низьким рівнем доходів, проте, з іншого боку, вона властива не лише для розвинутих економік [21]. У загальнішому вигляді, демократія і, насамперед, громадянські

свободи, які вона забезпечує, сприяють економічному розвитку, реформам, приватному інвестуванню, зменшенню соціальних конфліктів тощо як чинникам зростання ВВП [21]. Отже, коректніше казати про непрямий вплив демократії на економічне зростання (у дослідженні Г. Джеймса зазначено про такий непрямий вплив через пов'язаність демократії з джерелами економічного зростання, а також через нижчий рівень інфляції, політичної нестабільності, вищий рівень економічних свобод [18]).

На сучасному етапі теоретизування на тему взаємозалежності рівня економічного розвитку та успішності демократичних змін має відбуватися паралельно з інтерпретацією даних, отриманих, переважно, з експертних опитувань, та показників економічного розвитку конкретних країн. З цією метою дослідники розробили низку індексів, що враховують політичні та/або економічні зміни.

У контексті створення класифікації політичних режимів та визначення критеріїв демократій методологію ранжирування країн за рівнем демократичного розвитку розроблено міжнародними організаціями, аналітичними структурами, університетами, друкованими виданнями, з яких відомими є організація *Freedom House* (США); дослідницький центр *The Economist Intelligence Unit* тижневика „*The Economist!*” (Великобританія), Фонд Бертельсманна та Центр прикладних політичних досліджень (Німеччина). Автори перерахованих досліджень пропонують власні критерії демократії та автократії/авторитаризму. У такому контексті вважається, що *Freedom House* здійснює розгляд електоральної демократії, пропонуючи, як і теорія поліархії Р. Даля, вузьке визначення демократичного режиму. Критерії електоральної демократії, за дослідженням *Freedom House*: конкурентна багатопартійна політична система, всезагальне виборче право, регулярні вибори із дотриманням принципів таємного голосування, відсутністю фальсифікацій, доступ політичних партій до електорату через засоби масової інформації та проведення відкритих виборчих кампаній [22]. Окрім того, як вказано вище, *Freedom House* приділяє увагу політичним правам та громадянським свободам, що розширює сферу розгляду. Проте, на думку експертів британського видання „*The Economist!*”, це є вузьким аспектом, ніж пропонує їх дослідження [23, с. 1]. Ширші визначення демократії повинні містити такі критерії, як суспільні особливості, політична культура тощо. Тобто, розгляд інституційних та процедурних аспектів функціонування політичного режиму має бути доповнено розглядом соціокультурного аспекту.

Один із найвідоміших проєктів організації *Freedom House* „Країни перехідного періоду” („*Nations in Transit!*”) є щорічною оцінкою процесу демократизації у 29 країнах, включаючи колишні комуністичні країни Європи та Євразії. Відповідно, ця організація пропонує такі критерії оцінки країн перехідного періоду: 1) виборчий процес, 2) громадянське суспільство, 3) незалежність засобів масової інформації, 4) демократичне урядування на державному рівні, 5) демократичне урядування на місцевому рівні, 6) судова система та незалежність суддів, 7) корупція [24].

Подібне дослідження проведено тижневиком „*The Economist*”, який запропонував Індекс демократії (*The Economist Intelligence Unit's index of democracy*). Це індекс, значення якого від 0 до 10 обчислюють для визначення рівня демократії у 167 країнах за 60 індикаторами як їх середнє арифметичне: виборчий процес та плюралізм; функціонування уряду (йдеться про демократичні принципи прийняття рішень); політична участь; політична культура; громадянські свободи [25, с. 16; 23, с. 3]. До уваги береться підзвітність органів влади, довіра громадян до уряду, довіра до політичних партій, взаємодія гілок влади. Важливим у процесі обчислення є врахування наявності вільних та чесних виборів, безпеки виборців, іноземного впливу на уряд, здатності державної служби впроваджувати політики [25, с. 31–32]. Визначення та вимірювання демократії здійснено на підставі того, що демократія є набором правил та принципів, які інституціоналізують та, відповідно, захищають свободу [25, с. 28]. Автори індексу вказують на необхідність розширеної класифікації демократичних політичних режимів, яка доповнює поділ на демократичні та недемократичні режими. У класифікації запропоновано виокремлювати повні демократії (значення індексу 8,0-10,0), неповні демократії (значення індексу 6,0-7,9), гібридні режими (значення індексу 4,0–5,9), авторитарні режими (значення індексу менше 4) [25, с. 31–32]. Узагальнення рис політичного режиму авторами проєкту дозволяє стверджувати про демократичність режиму, якщо наявними є вільне та чесне проведення виборів, верховенство права, дотримання базових прав людини, громадянських свобод, захист прав меншин, політичний плюралізм⁴.

Серед розроблених індексів у контексті нашого розгляду, із урахуванням економічних критеріїв, цікавим є Індекс трансформації Фонду Бертельсманна та Центру прикладних політичних досліджень, використовуваний для оцінки політичних, соціальних, економічних перетворень та процесу прийняття рішень у суверенних країнах із населенням більше 2 млн, які ще не досягли консолідованої демократії та у яких триває процес становлення ринкової економіки, а також у Бахреїні, Ботсвані, Естонії, Косово, Маврикії, Чорногорії та Катарі. Цей індекс відображає рівень розвитку демократії, рівень розвитку ринкової економіки та якість політичного управління. Зокрема, політичні та економічні трансформації, а саме: рівень розвитку демократії та ринкової економіки [27] відображає Індекс статусу.

Критерії демократичності держави, які пропонує Фонд Бертельсманна та Центр прикладних політичних досліджень: рівність громадянських прав; гарантування та захист прав та свобод; проведення вільних та чесних виборів; ефективність діяльності обраної влади; здатність партійної

⁴ Подібними інституційними рисами характеризується поліархія як політичний режим, визначений, зокрема, Р Далем ще у 1970-ті роки. Компонентами такого режиму є право дорослого населення голосувати, можливості його доступу до public office, право політичних лідерів змагатися за голоси виборців, проведення вільних та чесних виборів, свобода створення та вступу громадян до політичних партій та інших організацій, свобода громадян висловлюватися з політичних питань, диверсифікація джерел інформації з політичних питань, захищена законом, залежність урядової політики від голосування, висловлювання преференцій [26].

системи артикулювати та агрегувати суспільні інтереси; верховенство права; реалізація принципу поділу влади; незалежність судової системи; стабільність демократичних інституцій, їх підтримка політичними та соціальними суб'єктами; консолідована громадянська культура; наявність громадянського суспільства; розвиток ринкової економіки; високий рівень добробуту; стійкість економічної системи, валютна та цінова стабільність; зокрема, показники, пов'язані із процесом прийняття політичних рішень; ефективне виконання демократичними інституціями своїх функцій, коли прийняття політичних рішень, їх підготовка, ухвалення, виконання та перегляд відбуваються шляхом легітимних процедур уповноваженою владою. Індекс статусу (позначимо як *SI*) для кожної із країн є середнім арифметичним показників: 1) політичної трансформації (критерії оцінки: рівень суверенітету держави, рівень політичної участі, верховенство права, стабільність демократичних інститутів, політична та соціальна єдність) та 2) економічної трансформації (критерії оцінки: послідовність у становленні ринкової економіки, рівень соціально-економічного розвитку, розвиненість ринкових структур, ступінь конкуренції в економіці, валютна та цінова стабільність, повага до права приватної власності, рівень добробуту, стійкість економічної системи). На противагу мінімалістському визначенню електоральної демократії, вказаний індекс враховує і такі показники, як верховенство права та представництво, реалізацію принципу поділу влади зі системою стримувань та противаг. Зокрема, серед політичних критеріїв: 1) державність (критерій, який показує, наскільки існування держави-нації підтримано владними структурами), яку оцінюють за індикаторами: монополія на використання сили; державна ідентичність, яка показує, наскільки основні суспільні групи приймають, підтримують офіційну концепцію держави-нації, та рівність громадянських прав, включеність меншин у політичну націю; невторчання релігії у правовий порядок, коли релігійні організації діють як групи інтересів у суспільстві; наявність адміністративних структур; 2) політична участь, яку оцінюють за індикаторами: вільні та чесні вибори, ефективність діяльності обраної влади, ефективне урядування, права на об'єднання у політичні та неполітичні організації, свобода висловлювань; 3) верховенство права, яке оцінюють за індикаторами: реалізація принципу поділу влади, незалежність судової системи, використання службового становища, гарантування та захист громадянських прав; 4) стабільність демократичних інституцій, яку оцінюють за індикаторами: ефективне виконання демократичними інституціями (у тому числі судовою системою та адміністраціями) своїх функцій, коли прийняття політичних рішень, а саме: їх підготовка, ухвалення, виконання та перегляд відбуваються шляхом легітимних процедур уповноваженою владою; прийняття політичними та соціальними суб'єктами демократичних інституцій як легітимних, тобто підтримка демократичних інститутів організаціями (уряди, політичні партії, асоціації, громадські організації), здатними концентрувати політичну владу та виступати необхідними для демократичного процесу внаслідок наявності потенційної можливості

перешкоджати йому; політична та соціальна інтеграція (як стабільні зразки представництва для посередництва між суспільством та державою, консолідована громадянська культура), яку оцінюють за індикаторами: партійна система, здатна артикулювати та агрегувати суспільні інтереси, здатність груп інтересів виступати посередником між суспільством та політичною системою, згода громадян стосовно демократичних норм, діяльність інститутів громадянського суспільства.

У пов'язаному проєкті, що має на меті визначення Індикаторів сталого урядування в країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку, оцінено здатність демократичних країн з розвиненою ринковою економікою реагувати на зміни. Загалом, проєкт „Індикатори сталого урядування” містить оцінку ефективності політики (зокрема, у сфері економічної політики, соціальної політики та захисту довкілля), якості демократії (виборчого процесу, доступу до інформації, громадянських прав, верховенства права), урядування (виконавчого потенціалу та підзвітності). Оцінювання якості демократії відбувається за такими параметрами, як: виборчий процес, доступ до інформації, громадянські права та політичні свободи, верховенство права. Оцінювання економіки (показника, обраного нами для зіставлення)⁵ враховує економічну політику, показники валового внутрішнього продукту, інфляції, процентних ставок, обсягів виробництва та капіталу.

Окрім названих проєктів, у контексті дослідження демократії запропоновано Індекс економічної свободи. Критеріями рівня економічної свободи є свобода особистого вибору, добровільний обмін, вільна конкуренція та безпека приватної власності. Індекс економічної свободи також розроблено для відображення інституційних аспектів країн, важливих для їх економічного зростання, з акцентом на наслідках державного втручання в економіку. Його як комбінований показник, а також, відповідно, визначений рейтинг створено для оцінки рівня економічної свободи у країнах. Індекс запропоновано дослідницьким центром *The Heritage Foundation* та виданням „*The Wall Street Journal*” (США)⁶.

Індекс 2010 р. охоплює 183 країни, спирається на 10 показників, вимірюваних за шкалою від 0 (мінімальна свобода) до 100 (максимальна свобода), які враховуються однаковою мірою. Основними принципами економічної свободи вважають розширення можливостей особистості, справедливе

⁵ Оскільки оцінка економічних політик у проєкті відбувається за численними параметрами, до яких належать економіка, ринки праці, податкова та бюджетна системи, дослідження, інновації та інфраструктура у відповідних сферах, глобальна фінансова система, нами обрано для зіставлення критерій „Економіка”, який відображає особливості економічного розвитку, беручи до уваги загальні тенденції та дані щодо ВВП.

⁶ Оцінюючи рівень економічного лібералізму, економічну свободу його автори визначають як відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу та споживанню товарів та послуг, за винятком необхідного громадянам захисту та підтримки свободи. Показниками для обчислення індексу виступають свобода бізнесу, свобода торгівлі, фіскальна свобода, урядова участь, монетарна свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, права власності, свобода від корупції, свобода праці, суму яких оцінюють від 1 до 100 балів. Відповідно, країни належать до однієї з таких груп, як: країни з вільною економікою, країни з переважно вільною економікою, країни з помірно вільною економікою, країни з переважно невольною економікою, країни з невольною економікою [28].

ставлення та конкуренцію [29]. Індекс 2012 р. охоплює 184 країни, автори запропонували 10 показників економічної свободи, які оцінюють верховенство права, інтенсивність управління, регуляторну ефективність, відкритість ринків. Як вказано у звітах за 2018 р. та 2020 р., економічна свобода, на думку дослідників, підтримує демократичне урядування, заохочує економічне зростання [30] і стабільність соціального розвитку [31].

Іншим Індексом економічної свободи називають розроблений Інститутом Фрейзера (Канада) інституційний рейтинг економічних свобод [32]. З його допомогою вимірюють економічні свободи у сферах правової системи та безпеки прав власності, міжнародної торгівлі, урядування, монетарної політики, регуляторної діяльності.

Ці індекси цікавлять нас у контексті зіставлення показників розвитку національних економік та демократичності розвитку відповідних країн.

Для того, щоб переконатися у правомірності застосування у межах дослідження критеріїв індексування демократичного розвитку, запропонованих *Freedom House*, *The Economist*, Фондом Бертельсманна та Центру прикладних політичних досліджень, насамперед з'ясуємо наявність взаємозв'язку між здійснюваними ними оцінками демократизації.

Наведемо зведені дані про оцінку демократичного розвитку, здійснену *Freedom House*, *The Economist*, Фондом Бертельсманна. На прикладі даних по європейських країнах, занесених у проєкти *The Economist Intelligence Unit's index of democracy* (позначений нами далі як EIUDI), *Nations in Transit*, *Democracy Scale (DS)*, *Sustainable Governance Indicators*, *Quality of Democracy (SGI (democracy))* у 2020 р., наведених у табл. 1, можемо графічно зобразити тенденції зміни демократичності, як показано на рис. 1, де простежуються подібні тенденції.

Таблиця 1.

Показники демократичного розвитку*

		Індекс демократії <i>EIUDI</i> , 2020	Оцінка за шкалою демократизації <i>DS</i> , 2020	Індикатори сталого урядування <i>SGI (democracy)</i> , 2020
1	Болгарія	6,71	4,54	5,45
2	Чехія	7,67	5,64	7,27
3	Естонія	7,84	6,07	8,64
4	Угорщина	6,56	3,96	3,37
5	Латвія	7,24	5,79	7,87
6	Литва	7,13	5,64	8,12
7	Польща	6,85	4,93	4,83
8	Румунія	6,40	4,43	4,85
9	Словаччина	6,97	5,29	6,48
10	Словенія	7,54	5,93	7,30
11	Хорватія	6,50	4,25	5,71

* За даними *The Economist* (проєкт *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*), *Freedom House* (проєкт *Nations in Transit*), Фонду Бертельсманна (проєкт *Sustainable Governance Indicators*), 2020 р. Таблицю складено автором. Вибірка країн зумовлена наявною інформацією, наведеною у вказаних проєктах. Джерела: [33; 34, с. 25].

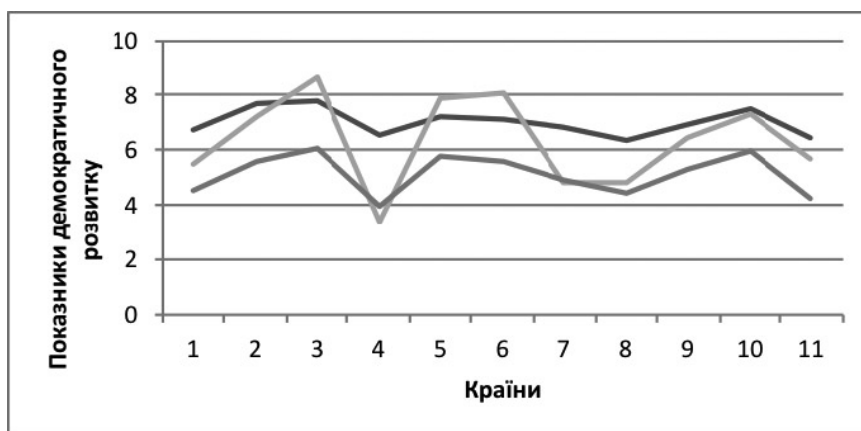

Рис. 1. Показники демократичного розвитку*

* За даними *The Economist* (проект *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*), *Freedom House* (проект *Nations in Transit*), Фонду Бертельсманна (проект *Sustainable Governance Indicators*), 2020 р.

Побудовано за даними табл. 1.

Бачимо схожі тенденції із несуттєвими розбіжностями т. зв. інтенсивності змін та поодинокі розбіжності у напрямі цих змін. Отже, для чіткішого з'ясування подібності/неподібності відповідної методології оцінювання та валідності використання індексів у нашому дослідженні обчислимо коефіцієнти кореляції між відповідними показниками демократії.

Коефіцієнт лінійної кореляції, який ми обрали для зіставлення показників рівня демократичності, виміряних за номінальними шкалами, має показати, чи наявним є зв'язок між цими змінними. Математичне значення коефіцієнта показує його формула, за якою проводяться обчислення:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}$$

де x_i та y_i є порівнюваними кількісними показниками, n є кількістю порівнюваних спостережень.

Значення коефіцієнта кореляції розташовано в інтервалі від „-1” до „1” (за від'ємної або додатної кореляції – тобто, зворотного або прямого зв'язку – при наближенні до значень „-1” або „1”, відповідно, та за слабкої кореляції при наближенні до 0). Для визначення статистичної значущості кореляційних зв'язків використаємо таблицю критичних значень кореляції Пірсона.

Обчислимо коефіцієнти кореляції між обраними нами показниками: *DS* (оцінками політичного режиму за шкалою демократизації у проєкті „Країни перехідного періоду”, *Freedom House*), *EIUDI* (Індексом демократії *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*, видання „*The Economist*”), *SI* (Індексом статусу, розробленими Фондом Бертельсманна), *SGI* (Індикаторами сталого урядування, визначеними Фондом Бертельсманна), наведеними у табл. 1 та 2.

Таблиця 2.

Показники демократизації
(Freedom House, The Economist, Фонд Бертельсманна)*

	Країна	Індекс демократії (The Economist Intelligence Unit), EIUDI				Показник демократизації (Democracy Scale), DS				Індекс статусу Фонду Бертельсманна (Status index), SI		Статус демократії (Democracy Status), SI(d)	
		EIU DI, 2010	EIU DI, 2012	EIU DI, 2018	EIU DI, 2020	DS, 2010	DS, 2012	DS, 2018	DS, 2020	SI, 2010	SI, 2012	SI(d), 2010	SI(d), 2012
1	Болгарія	6,84	6,72	7,03	6,71	4,96	4,86	4,61	4,54	8,36	8,29	8,75	8,65
2	Чехія	8,19	8,19	7,69	7,67	5,79	5,82	5,71	5,64	9,65	9,61	9,80	9,65
3	Естонія	7,68	7,61	7,97	7,84	6,04	6,07	6,18	6,07	9,34	9,28	9,60	9,55
4	Угорщина	7,21	6,96	6,63	6,56	5,61	5,14	4,29	3,96	9,00	8,48	9,25	8,35
5	Латвія	7,05	7,24	7,38	7,24	5,82	5,89	5,93	5,79	8,51	8,31	8,85	8,80
6	Литва	7,24	7,05	7,50	7,13	5,75	5,71	5,64	5,64	9,04	9,03	9,30	9,35
7	Польща	7,05	7,12	6,67	6,85	5,68	5,86	5,11	4,93	8,86	9,05	9,00	9,20
8	Румунія	6,60	6,54	6,38	6,40	4,54	4,57	4,54	4,43	8,23	8,17	8,50	8,55
9	Словаччина	7,35	7,35	7,10	6,97	5,32	5,50	5,39	5,29	9,14	8,88	9,35	9,00
10	Словенія	7,69	7,88	7,50	7,54	6,07	6,11	5,93	5,93	9,52	9,45	9,75	9,65
11	Албанія	5,86	5,67	5,98	6,08	4,07	3,86	3,89	3,82	7,17	7,02	7,55	7,25
12	Боснія та Герцеговина	5,32	5,11	4,98	4,84	3,75	3,64	3,36	3,32	6,43	6,41	6,50	6,40
13	Хорватія	6,81	6,93	6,57	6,50	4,29	4,39	4,25	4,25	8,30	8,25	8,50	8,40
14	Північна Македонія	6,16	6,16	5,87	5,89	4,21	4,11	3,64	3,75	7,53	7,35	7,95	7,60
15	Сербія	6,33	6,33	6,41	6,22	4,29	4,36	4,04	3,96	7,39	7,51	8,00	8,05
16	Чорногорія	6,27	6,05	5,74	5,77	4,21	4,18	4,07	3,86	7,35	7,28	7,80	7,60
17	Вірменія	4,09	4,09	4,79	5,35	2,61	2,61	2,57	3,00	5,75	5,59	5,00	5,25
18	Азербайджан	3,15	3,15	2,65	2,68	1,61	1,43	1,07	1,14	4,85	4,85	3,92	4,02
19	Білорусь	3,34	3,04	3,13	2,59	1,50	1,32	1,39	1,39	4,52	4,36	4,08	3,93
20	Грузія	4,59	5,53	5,50	5,31	3,07	3,18	3,32	3,25	6,03	5,88	6,05	6,15
21	Казахстан	3,30	2,95	2,94	3,14	1,57	1,46	1,29	1,32	5,24	5,13	4,17	4,00
22	Киргизія	4,31	4,69	5,11	4,21	1,79	2,00	1,93	1,96	4,97	5,32	4,40	5,43
23	Молдова	6,33	6,32	5,85	5,78	2,86	3,11	3,07	3,11	5,79	6,24	6,65	7,05
24	Росія	4,26	3,74	2,94	3,31	1,86	1,82	1,39	1,39	5,70	5,73	5,25	5,35
25	Таджикистан	2,51	2,51	1,93	1,94	1,86	1,82	1,21	1,18	3,42	3,50	3,67	3,50
26	Туркменістан	1,72	1,72	1,72	1,72	1,07	1,07	1,04	1,00	3,55	3,54	2,78	2,83
27	Україна	6,30	5,91	5,69	5,81	3,61	3,18	3,36	3,39	6,55	5,96	7,00	6,10
28	Узбекистан	1,74	1,72	2,01	2,12	1,07	1,07	1,11	1,14	3,25	3,01	2,90	2,85

* Складено автором. Джерела: [27; 33; 34, с. 25].

Обчислення коефіцієнта кореляції між індексами за 2010, 2012, 2018 та 2020 рр. дасть змогу з'ясувати, наскільки правомірним є подальше зіставлення оцінок політичних режимів, наведених різними проєктами. Обираємо для зіставлення показників EIUDI, DS і SI (дані у табл. 2) країни, які

розглянуто у проєкті „Країни перехідного періоду” *Freedom House*, оскільки там представлено найширшу у хронологічному вимірі інформацію. Варто вказати, зважаючи на назву проєкту, – перелік країн містить усі типи від авторитарного режиму до консолідованої демократії, що узгоджується з типологізацією режимів у відповідних країнах іншими дослідниками, які пропонують інші шкали та термінологію, проте, в цілому, поділяють висновки *Freedom House* про градацію цих режимів. Таким чином, розглянемо дані по 28 країнах (у проєкті „Країни перехідного періоду” наведено показники оцінки 29 країн, проте не включаємо Косово у перелік, враховуючи відсутність у багатьох рейтингах інших організацій відповідної інформації).

Отримуємо значення коефіцієнтів, які дорівнюють:

$$r_{EIUDI,DS}(2010) = 0,94526, r_{EIUDI,SI}(2010) = 0,96235, r_{DS,SI}(2010) = 0,96999, \\ r_{EIUDI,DS}(2012) = 0,94400, r_{EIUDI,SI}(2012) = 0,96030, r_{DS,SI}(2012) = 0,96713, \\ r_{EIUDI,DS}(2018) = 0,95877, r_{EIUDI,DS}(2020) = 0,967028^7.$$

Методологія побудови шкал оцінювання тут і далі зумовлює додатній знак коефіцієнтів кореляції, який показує прямий взаємозв'язок показників. Відповідно, врахуємо це, використовуючи таблицю критичних значень. Для наведених вище коефіцієнтів ступені свободи $df = 54$. Якщо обирати рівень похибки 0,05 для одностороннього тесту, маючи попереднє припущення про напрям кореляції, тоді критичний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,27, і оскільки обчислені значення його перевищують, можемо стверджувати про достовірність обчисленого нами коефіцієнта, з похибкою $p \leq 0,05$.

Окрім того, за даними *SGI*, *DS*, *EUIDI* за 2018, 2020 рр. (дані табл. 1), можемо визначити взаємозв'язок індексів для країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку:

$$r_{DS,SGI(democracy)}(2018) = 0,89274, r_{DS,SGI(democracy)}(2020) = 0,91850, \\ r_{EIUDI,SGI(democracy)}(2018) = 0,87491, r_{EIUDI,SGI(democracy)}(2020) = 0,82314, \\ r_{EIUDI,DS}(2018) = 0,89554, r_{EIUDI,DS}(2020) = 0,91882.$$

Тут ступінь свободи $df = 20$, критичний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,42 і, аналогічно, можемо стверджувати про достовірність обчисленого нами коефіцієнта з похибкою $p \leq 0,05$.

При цьому, значення всіх коефіцієнтів (у діапазоні від $|0,82314|$ до $|0,96999|$) свідчать про дуже високий взаємозв'язок оцінок демократії, наведених *Freedom House*, *The Economist*, Фондом Бертельсманна, та, відповідно, про достовірність отриманих даних і придатність застосування методології їх обчислення для зіставлення з тенденціями економічного розвитку у нашому дослідженні.

Аналогічно виміряємо кореляцію показників економічного розвитку.

⁷ Використовуючи для перевірки достовірності обчислених нами коефіцієнтів кореляції таблицю критичних значень та визначаючи кількість ступенів свободи df , яка дорівнює $n-2$, тобто для нашого дослідження $df = 26$; визначаємо критичний коефіцієнт кореляції у таблиці, який дорівнює 0,317. Таким чином, дістаємо підтвердження високого ступеня взаємозв'язку між показниками демократичності політичного режиму у державі, оскільки всі значення отриманих нами коефіцієнтів є достовірними з можливим відхиленням у межах 0,1.

Вибірка країн, наведених у табл. 3, враховуючи фокус статті (з одного боку, на європейському контексті, з іншого – на транзитних або гібридних режимах), дещо розширена відповідно до вибірки за проектом *Freedom House* „Країни перехідного періоду”, що дозволило зіставити відповідні показники з даними інших дослідницьких проєктів, а саме: з даними Індексу економічної свободи, Інституційного рейтингу економічних свобод, Індикаторів стійкого розвитку в економічній політиці.

Таблиця 3.

Показники економічного розвитку
(Фонд Бертельсманна, *The Heritage Foundation*, Інститут Фрейзера) *

		Статус ринкової економіки, <i>SI(me)</i>		Індекс економічної свободи (<i>Index of Economic Freedom</i>), <i>IEF</i>				Інституційний рейтинг економічних свобод (<i>Economic Freedom of the World</i>), <i>EFW</i>		
		<i>SI(me)</i> , 2010	<i>SI(me)</i> , 2012	<i>IEF</i> , 2010	<i>IEF</i> , 2012	<i>IEF</i> , 2018	<i>IEF</i> , 2020	<i>EFW</i> , 2010	<i>EFW</i> , 2012	<i>EFW</i> , 2018
1	Болгарія	7,96	7,93	62,3	64,7	68,3	70,2	7,68	7,65	7,74
2	Чехія	9,50	9,57	69,8	69,9	74,2	74,8	7,64	7,78	7,81
3	Естонія	9,07	9,00	74,7	73,2	78,8	77,7	8,02	7,88	7,96
4	Угорщина	8,75	8,61	66,1	67,1	66,7	66,4	7,60	7,52	7,44
5	Латвія	8,18	7,82	66,2	65,2	73,6	71,9	7,74	7,88	7,89
6	Литва	8,79	8,71	70,3	71,5	75,3	76,7	7,58	7,69	8,10
7	Польща	8,71	8,89	63,2	64,2	68,5	69,1	7,17	7,36	7,04
8	Румунія	7,96	7,79	64,2	64,4	69,4	69,7	7,49	7,63	7,83
9	Словаччина	8,93	8,75	69,7	67,0	65,3	66,8	7,69	7,63	7,63
10	Словенія	9,29	9,25	64,7	62,9	64,8	67,8	7,10	7,17	7,33
11	Албанія	6,79	6,79	66,0	65,1	64,5	66,9	7,40	7,46	7,80
12	Боснія та Герцеговина	6,36	6,43	56,2	57,3	61,4	62,6	6,74	6,94	6,90
13	Хорватія	8,11	8,11	59,2	60,9	61,0	62,2	6,96	7,20	7,36
14	Північна Македонія	7,11	7,11	65,7	68,5	71,3	69,5	7,06	7,07	7,15
15	Сербія	6,79	6,96	56,9	58,0	62,5	66,0	6,70	6,74	7,05
16	Чорногорія	6,89	6,96	63,6	62,5	64,3	61,5	7,34	7,34	6,94
17	Вірменія	6,50	5,93	69,2	68,8	68,7	70,6	7,69	7,78	7,92
18	Азербайджан	5,79	5,68	58,8	58,9	64,3	69,3	5,82	6,13	6,47
19	Білорусь	4,96	4,79	48,7	49,0	58,1	61,7	-	-	6,35
20	Грузія	6,00	5,61	70,4	69,4	76,2	77,1	7,76	8,13	8,18
21	Казахстан	6,32	6,25	61,0	63,6	69,1	69,6	6,79	7,00	7,12
22	Киргизія	5,54	5,21	61,3	60,2	62,8	62,9	6,80	6,72	6,99
23	Молдова	4,93	5,43	53,7	54,4	58,4	62,0	6,71	6,82	6,99
24	Росія	6,14	6,11	50,3	50,5	58,2	61,0	6,48	6,60	6,74
25	Таджикистан	3,18	3,50	53,0	53,4	58,3	52,2	6,08	6,39	6,05
26	Туркменістан	4,32	4,25	42,5	43,8	47,1	46,5	-	-	-
27	Україна	6,11	5,82	46,4	46,1	51,9	54,9	5,90	6,20	6,06
28	Узбекистан	3,61	3,18	47,5	45,8	51,5	57,2	-	-	-

* Складено автором. Джерела: [27–31; 35; 36].

Отже, зіставимо 1) оцінку статусу ринкової економіки у Індексі статусу ($SI(me)$) із Інституційним рейтингом економічних свобод (EFW) та з показниками економічної свободи у світі (IEF) (за 2010 р. та 2012 р.), 2) оцінку економіки у Індикаторах сталого урядування ($SGL(economy)$) з Інституційним рейтингом економічних свобод (EFW) за 2018 р. та з Індексом економічної свободи у світі (IEF) за 2018 і 2020 р., 3) дані Інституційного рейтингу економічних свобод (EFW) з Індексом економічної свободи у світі (IEF) за 2018 р. Вибір показників зумовлено доступністю інформації з вибірки країн і в обраних хронологічних межах реалізації проєктів.

Обчислені коефіцієнти кореляції:

$$\begin{aligned} r_{SGL(economy),IEF}(2020) &= 0,6879, & r_{SGL(economy),IEF}(2018) &= 0,7660, \\ r_{IEF,EFW}(2018) &= 0,8217, & r_{SI(me),EFW}(2010) &= 0,67687, \\ r_{SI(me),EFW}(2012) &= 0,59621, & r_{SI(me),IEF}(2010) &= 0,74499, \\ r_{SI(me),IEF}(2012) &= 0,73479. \end{aligned}$$

Для $r_{SGL(economy),IEF}$ і $r_{SGL(economy),EFW}$ ступінь свободи $df = 20$, критичний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,42, для інших коефіцієнтів – ступінь свободи $df = 54$, а критичний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,27, і можемо стверджувати про достовірність обчисленого нами коефіцієнта з похибкою $p \leq 0,05$.

Водночас індекси Фонду Бертельсманна містять оцінку як політичних, так і економічних перетворень. Нас у цьому контексті цікавить, чи наявним є між ними зв'язок. За даними проєкту „Індикатори сталого урядування” у 2018 та 2020 рр., наведеними у табл. 4 і позначеними нами як $SGL(democracy)$ і $SGL(economy)$, обчислимо відповідні коефіцієнти кореляції.

Відповідно, $r_{SGL(economy),SGL(democracy)}(2018) = 0,69018$, $r_{SGL(economy),SGL(democracy)}(2020) = 0,59637$ ⁸.

Щоб показати логіку аналогічних оцінок Фонду Бертельсманна у обчисленні Індексу статусу, з'ясуємо кореляцію між статусом демократії ($SI(d)$) та статусом ринкової економіки ($SI(me)$) за даними табл. 2 та 3.

Отримано: $r_{SI(d),SI(me)}(2010) = 0,91632$, $r_{SI(d),SI(me)}(2012) = 0,93294$ ⁹.

Загалом, у дослідженні нас цікавить зіставлення показників розвитку національних економік та демократичності розвитку відповідних країн. З цією метою використаємо індекси DS , $SI(d)$, $EIUDI$, що стосуються політичних перетворень, та $SGL(economy)$, IEF , EFW , які стосуються економічних трансформацій.

Відповідні дані наведено у табл. 2 та 3, де представлено індекси та рейтинги *Freedom House*, *The Economist*, Фонду Бертельсманна, *The Heritage*

⁸ Відповідно, за таблицею критичних значень, зі ступенем свободи для обчислюваного коефіцієнта, що дорівнює 20, похибкою – 0,05, ці коефіцієнти є достовірними.

⁹ За таблицею критичних значень, зі ступенем свободи 54, похибкою – 0,05, обчислені коефіцієнти кореляції є достовірними.

Foundation, Інституту Фрейзера за 2010–2020 рр. Попри певні розбіжності тенденцій їх зміни, які графічно зображено на рис. 2 та 3 (вибір показників зумовлено доступністю інформації в обраних хронологічних межах), діаграми розсіювання значень показників (рис. 4 та 5) доводять доцільність обчислення коефіцієнтів кореляції.

Таблиця 4.

**Індикатори сталого урядування у деяких країнах-членах
Організації економічного співробітництва та розвитку***
(за даними проєкту Sustainable Governance Indicators)

		Індикатори сталого урядування, економіка Sustainable Governance Indicators Economy		Індикатори сталого урядування, якість демократії Sustainable Governance Indicators Quality of Democracy	
		SGI (economy) 2018	SGI (economy) 2020	SGI (democracy) 2018	SGI (democracy) 2020
1	Болгарія	5,9	6,0	5,73	5,45
2	Чехія	6,9	6,2	7,31	7,27
3	Естонія	6,7	6,9	8,48	8,64
4	Угорщина	5,2	5,9	3,50	3,37
5	Латвія	6,9	7,0	7,87	7,87
6	Литва	6,7	7,0	8,12	8,12
7	Польща	6,7	6,8	5,29	4,83
8	Румунія	5,5	5,2	5,10	4,85
9	Словаччина	6,1	6,0	6,79	6,48
10	Словенія	6,1	6,0	7,46	7,30
11	Хорватія	4,7	5,4	5,78	5,71

* Складено автором. Джерела: [37–39].

Рис. 2. Показники EIUDI, DS, EFW, 2018 р.*

* Побудовано автором за даними табл. 2–3.

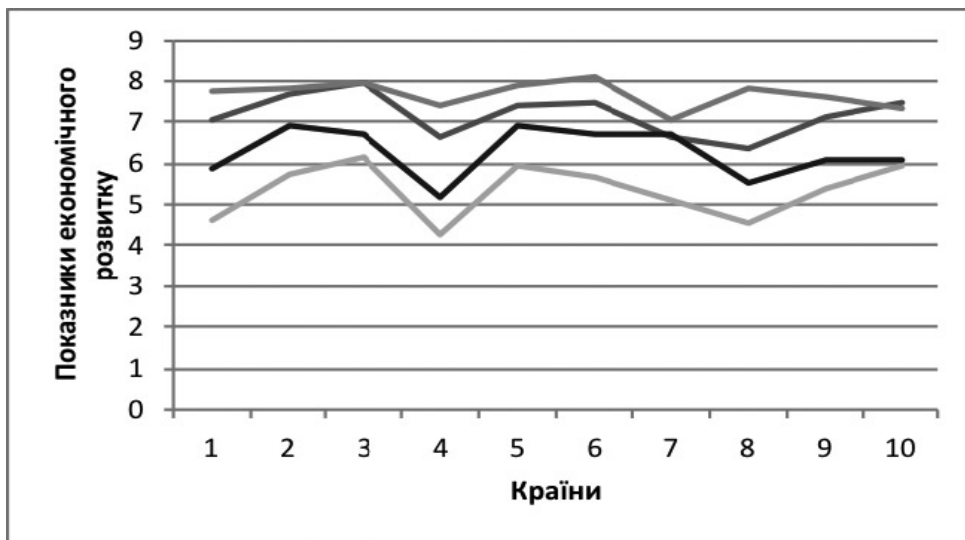

Рис. 3. Показники SGI (economy), EIUDI, DS, EFW, 2018 р.*

* Побудовано автором за даними табл. 2–4.

На графіках звернемо увагу на тенденції зміни показників, а не на їхні числові значення, зумовлені суто методологією обчислення відповідних індексів.

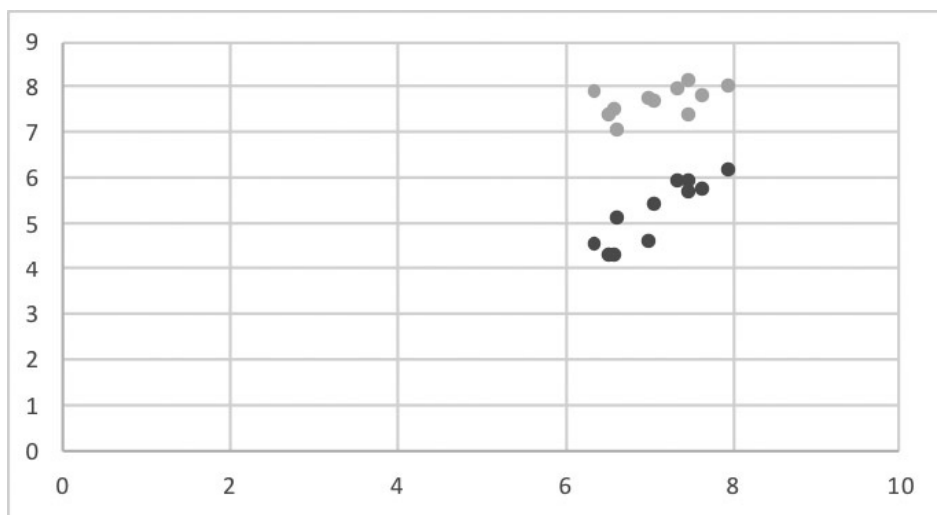

Рис. 4. Діаграма розсіювання значень EIUDI, DS, EFW, 2018 р.*

* Побудовано автором за даними табл. 2 та 3.

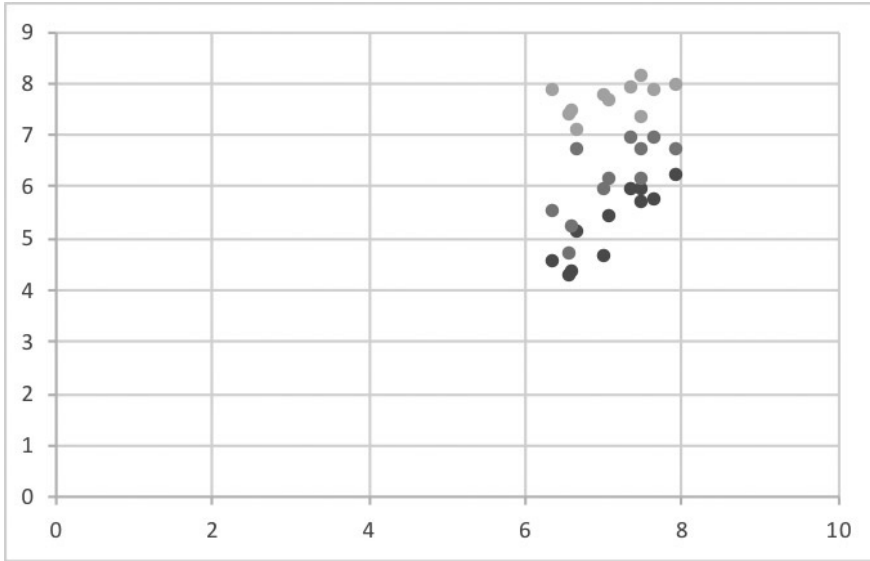

Рис. 5. Діаграма розсіювання значень SGI (economy), EIUDI, DS, EFW, 2018 р.*

* Побудовано автором за даними табл. 2–4.

Обчислені нами відповідні коефіцієнти кореляції, наведені у табл. 5, свідчать про взаємозалежність показників демократичного розвитку та оцінки функціонування ринкової економіки.

Таблиця 5.

Коефіцієнти кореляції показників демократичного розвитку та оцінки ринкової економіки*

		Показники економічного розвитку		
		SGI(economy)	IEF	EFW
Показники демократичного розвитку	DS	$r_{DS,SGI(economy)}(2020) = 0,67289$ $r_{DS,SGI(economy)}(2018) = 0,80378$	$r_{DS,IEF}(2020) = 0,62912$ $r_{DS,IEF}(2018) = 0,64249$	$r_{DS,EFW}(2018) = 0,67089$ $r_{DS,EFW}(2012) = 0,64256$
	SI(d)	-1	$r_{SI(d),IEF}(2012) = 0,69950$ $r_{SI(d),IEF}(2010) = 0,66938$	$r_{SI(d),EFW}(2012) = 0,61751$ $r_{SI(d),EFW}(2010) = 0,63422$
	EIUDI	$r_{SGI(economy),EIUDI}(2020) = 0,53341$ $r_{SGI(economy),EIUDI}(2018) = 0,69157$	$r_{EIUDI,IEF}(2020) = 0,57968$ $r_{EIUDI,IEF}(2018) = 0,65156$	$r_{EIUDI,EFW}(2018) = 0,67746$ $r_{EIUDI,EFW}(2012) = 0,58015$

* Обчислення здійснено автором із використанням даних, наведених у табл. 1–4. Вибірка індексів для пошуку кореляції зумовлена періодом досліджень у межах відповідних проєктів.

Екстраполювати дані на ширший спектр країн та регіонів нам дозволяє те, що у статті зіставлено показники розвитку не лише країн з усталеною демократією та стабільними ринковими інститутами, але і перехідних та т. зв. гібридних режимів.

Такі вчені, як А. Пшеворський, М. Альварес, Х. А. Чейбуб, Ф. Лімонжі, пишуть про крихкість демократій із низьким рівнем доходів населення [40, с. 215]. Водночас інші вчені вважають, що саме ВВП на душу населення (як і економічна незалежність, національна єдність, політичні чинники, військові витрати) більше впливають на демократизацію, ніж інші економічні чинники [41].

Водночас, беручи до уваги мету дослідження, не можемо нехтувати показниками ВВП, що істотно вплине на об'єктивність висновків через незалежність показників від методології обчислення, що потенційно містить суб'єктивні оцінки і базується на врахуванні кількісних показників.

Візьмемо для зіставлення показники реального ВВП, що показують купівельну спроможність населення із врахуванням інфляції. Нами обрано дані МВФ за 2018 та 2020 рр. (наведені у табл. 6), що дозволить зіставити їх з даним DS (показником демократизації за *Freedom House*) та EIUDI (Індексом демократії за *The Economist*).

Таблиця 6.

ВВП за паритетом купівельної спроможності
(дол. США)*

	Країна	ВВП за паритетом купівельної спроможності. 2018, за даними МВФ	ВВП за паритетом купівельної спроможності. 2020, за даними МВФ
1	Болгарія	23,156	23,741
2	Чехія	37,371	40,293
3	Естонія	34,096	37,033
4	Угорщина	31,903	32,434
5	Латвія	29,901	30,579
6	Литва	34,826	38,605
7	Польща	31,939	33,739
8	Румунія	26,447	30,141
9	Словаччина	35,130	32,184
10	Словенія	36,746	38,506
11	Албанія	13,345	13,651
12	Боснія та Герцеговина	13,491	14,895
13	Хорватія	26,221	27,681
14	Північна Македонія	15,709	16,609
15	Сербія	17,555	18,840
16	Чорногорія	19,043	19,931
17	Вірменія	10,176	13,735
18	Азербайджан	18,076	14,499
19	Білорусь	20,003	19,759
20	Грузія	11,485	15,142
21	Казахстан	27,550	26,589
22	Киргизія	3,844	4,824
23	Молдова	7,305	13,253
24	Росія	29,267	27,394
25	Таджикистан	3,416	3,560
26	Туркменістан	19,527	16,711
27	Україна	9,283	12,710
28	Узбекистан	7,665	7,378

* Складено автором. Джерела: [42–44].

Для порівняння наведемо показники окремих країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (табл. 7), що буде цікаво в контексті їх переважно високого рівня і показаної вище суттєвої кореляції розвитку ринкової економіки і демократії.

Таблиця 7.

Оцінка ВВП у деяких країнах-членах
Організації економічного співробітництва та розвитку
(за даними проєкту *Sustainable Governance Indicators*)*

	Країна	ВВП, 2018	ВВП, 2020
1	Болгарія	3,5	3,7
2	Республіка Чехія	5,5	5,7
3	Естонія	4,9	5,3
4	Угорщина	4,4	4,8
5	Латвія	4,3	4,6
6	Литва	4,9	5,3
7	Польща	4,5	4,8
8	Румунія	4,2	4,5
9	Словаччина	4,6	4,8
10	Словенія	5,3	5,5
11	Хорватія	4,1	4,3

* Складено автором. Джерело [39].

Зіставляючи показники демократичного розвитку, за даними *The Economist* (проєкт *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*), *Freedom House* (проєкт *Nations in Transit*), Фонду Бертельсманна (проєкт *Sustainable Governance Indicators*) та оцінку ВВП у деяких країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (за даними табл. 1, 2, 4, 7), бачимо схожі тенденції, попри певні відхилення, що спонукає для точності виявлення залежності змінних, визначити кореляцію між ними:

$$r_{DS,ВВП}(2018) = 0,64915, r_{DS,ВВП}(2020) = 0,73136, r_{EIUDI,ВВП}(2018) = 0,53500, \\ r_{EIUDI,ВВП}(2020) = 0,66801, r_{SGI,ВВП}(2018) = 0,52193, r_{SGI,ВВП}(2020) = 0,52089.$$

Значення в межах від 0,52089 до 0,73136 свідчать про достовірність обчислених коефіцієнтів, наявну кореляцію індексів демократизації із даними про валовий внутрішній продукт за паритетом купівельної спроможності.

Отже, на підставі отриманих значень коефіцієнтів кореляції між показниками демократичності політичного режимів і рівня економічних свобод, а також показниками демократичного розвитку і обсягу ВВП можемо стверджувати про їх взаємозв'язок. Водночас, зважаючи на те, що функціонування демократії, як і функціонування ринкової економіки, залежить від багатьох чинників, з одного боку, слід враховувати, яке поєднання політичних інститутів, беручи до уваги національний контекст, сприятиме економічному зростанню. Окрім того, відіграє роль усталеність/ неусталеність запроваджених/сформованих політичних і ринкових інститутів, їх сприйняття суспільством, особливості політичної свідомості, роль демократичних цінностей у суспільстві, ставлення громадян до

демократії загалом тощо. З іншого боку, не слід нехтувати екзогенними чинниками економічних змін, не пов'язаними з типом політичного режиму. Варто взяти до уваги, що здійснення авторитарного правління в певних умовах може відбуватися за високого рівня економічного розвитку, оскільки пряма залежність демократизації від економічних реформ відсутня. При цьому демократичні інститути є більш стабільними у країнах з високим рівнем економічного розвитку. Ці постулати, сформульовані в ході численних досліджень і теоретичних узагальнень, дозволяють екстраполювати отримані у статті дані про наявні зв'язки на ширший пул країн, але показують обмеженість висновків щодо однакових тенденцій на підставі лише кількісних показників демократичності політичних режимів тих чи інших держав.

Бібліографічні посилання

1. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій / В. Ф. Солдатенко (кер.) та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Київ : Парламентське вид-во, 2009. 536 с.
2. Горбатенко В. Характеристика сучасного етапу політичної модернізації України. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2005. Вип. 7. С. 40–46.
3. Diamond L., Marks G. Economic Development and Democracy Reconsidered. *Reexamining Democracy. Essays in Honor of Seymour Martin Lipset*. Newbury Park, CA : Sage Publications, 1992. P. 93–139.
4. Przeworski A., Alvarez M. E. et al. Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950–1990. Cambridge : Cambridge University, 2000. 321 p.
5. Rueschemeyer D., Stephens E. H., Stephens J. D. Capitalist Development and Democracy. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 387 p.
6. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. The Colonial Origins of Comparative Development. *American Economic Review*. 2001. № 91 (5). P. 1369–1401.
7. Kennedy R. The Contradiction of Modernization: A Conditional Model of Endogenous Democratization. *The Journal of Politics*. July 2010. Vol. 72. No. 3. P. 785–798.
8. Przeworski A., Limongi F. Modernization: Theories and Facts. *World Politics*. 1997. No. 49 (2). P. 155–183.
9. Стулова І. М., Швецова А. В. Демократія та економічний розвиток: взаємозв'язок і взаємозумовленість. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24391/40-Stulova.pdf?sequence=1>
10. Rodrik D. One Economics Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. Princeton : Princeton University Press, 2007. 280 p.
11. Acemoglu D., Robinson J. Overview. *The Oxford Handbook of Political Economy* / Weingast, Barry R. and Wittman D. (Ed.). Oxford : Oxford University Press, 2006. 1093 p.
12. Pereira C., Teles V. Political Institutions, Economic Growth and Democracy: The Substitute Effect. Washington : The Brookings Institution, 2011. URL: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/01/19-political-institutions-pereira>
13. Pereira C., Teles V. Political Institutions and Substitute for Democracy: A Political Economy Analysis of Economic Growth. *Brazilian Review of Econometrics*. June 2014. № 33 (1).
14. Przeworski A. Minimalist Conception of Democracy: A Defense. *Democracy's Value* edited by Shapiro I. and Hacker-Cordon C. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 12–17.
15. Heo Uk, Tan A. C. Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis *Comparative Politics*. 2001. Vol. 33. No. 4. P. 463–473.

16. Barro R. J. *Getting it Right: Markets and Choices in a Free Society*. MIT Press, 1997. URL: <https://scholar.harvard.edu/barro/publications/getting-it-right-markets-and-choices-free-society>
17. Никитченко А. Н. Транснаціоналізація демократії (II) „Третя хвиля” демократизації в світє теорій мирової економіки. *Поліс*. 1999. № 2. С. 36–41.
18. James H. Do we have to choose between democracy and growth? *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2015/04/do-we-have-to-choose-between-democracy-and-growth/>
19. Acemoglu D., Naidu S., Robinson J. A., Restrepo P. Democracy and Economic Growth: New Evidence. University of Chicago, the Booth School of Business. *ProMarket*. February 6, 2018. URL: <https://promarket.org/2018/02/06/democracy-economic-growth-new-evidence>
20. Acemoglu D. Oligarchic Vs. Democratic Societies. *Journal of the European Economic Association*. 2008. № 6 (1). P. 1–44.
21. Acemoglu D., Naidu S., Restrepo P. Does democracy boost economic growth? *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2014/05/democracy-boost-economic-growth>
22. Freedom in the World. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>
23. Laza Kekic. The Economist Intelligence Unit’s index of democracy. *The world in 2007*. URL: http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
24. Nations in transit 2009. Methodology. *Freedom House*. URL: <http://www.freedomhouse.hu/images/nit2009/methodology.pdf>
25. Democracy Index 2010: Democracy in retreat. A report from the Economist Intelligence Unit. Economist Intelligence Unit. *The Economist*. 46 p. URL: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
26. Dahl R. A. *On Democracy*. London : Yale University Press, 2020. 288 p.
27. Bertelsmann Transformation Index. URL: <https://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/>
28. 2018 Index of Economic Freedom Methodology. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/methodology.pdf>
29. 2010 Index of Economic Freedom World Rankings. Executive Highlights. *The Heritage Foundation*. URL: https://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2010/Index2010_ExecutiveHighlights.pdf
30. Miller T., Kim A. B. et al. Ranking the World by Economic Freedom. Highlights of the 2018 Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/highlights.pdf>
31. Miller T., Kim A. B. et al. Ranking the World by Economic Freedom. Highlights of the 2020 Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/2020_IndexofEconomicFreedom_Highlights.pdf
32. Gwartney J., Lawson R., Hall J. *Economic Freedom of the World*. Fraser Institute, 2016. URL: <https://www.fraser.org>, <http://www.freetheworld.com>
33. The Economist Intelligence Unit. *The Economist*, 2020. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>
34. Nations in transit 2020: Democracy Score. History by Region. Dropping the Democratic Façade. *Freedom House*. 28 p. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf
35. Economic Freedom of the World: 2020 Annual Report. Copyright, 2020. *The Fraser Institute*. URL: <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&year=2018&page=dataset>

36. 2012 Index of Economic Freedom World Rankings. Executive Highlights. The Heritage Foundation. URL: https://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2012/Index2012_ExecutiveHighlights.pdf
37. Economy. Sustainable Governance Indicators. *Bertelsmann Stiftung*. 2020. URL: https://www.sgi-network.org/2020/Policy_Performance/Economic_Policies/Economy
38. Economy Report. Economic Policy. Sustainable Governance Indicators 2019. *Bertelsmann Stiftung*. 2019. URL: https://www.sgi-network.org/docs/2019/thematic/SGI2019_Economy.pdf
39. SGI 2020 Scores. Sustainable Governance Indicators. *Bertelsmann Stiftung*. URL: <https://www.sgi-network.org/2020/Downloads>
40. Пшеворський А., Альварес М., Чейбуб Х. А. та ін. Що робить демократії життєздатними? У пошуках правильної парадигми: Концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / пер. з англ.; за ред. Д. Гузіни; гол. ред. серії і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. О. Кокорська. Київ : Видавництво „Ай Бі”, 2003.
41. Diamond L. Is the Third Wave Oven? *Journal of Democracy*. 1996. Vol. 7. № 3. P. 12–34.
42. World Economic Outlook Database. April 2019. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases>
43. World Economic Outlook – GDP per capita. *International Monetary Fund*. October 2020. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>
44. Report for Selected Countries and Subjects: October 2020. World Economic and Financial Surveys. World Economic Outlook Database. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>

References

1. Suspilno-politychni transformatsii v Ukraini: vid zadumiv do realii / V. F. Soldatenko (ker.) ta in.; Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy; Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo, 2009. 536 s. (Socio-political transformations in Ukraine: from intentions to reality).
2. Horbatenko V. Kharakterystyka suchasnoho etapu politychnoi modernizatsii Ukrainy. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 2005. Vyp. 7. S. 40–46. (Characteristics of contemporary period of Ukrainian political modernization).
3. Diamond L., Marks G. Economic Development and Democracy Reconsidered. *Reexamining Democracy: Essays in Honor of Seymour Martin Lipset* Newbury Park, CA : Sage Publications, 1992. P. 93–139.
4. Przeworski A., Alvarez M. E. et al. Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950–1990. Cambridge : Cambridge University, 2000. 321 p.
5. Rueschemeyer D., Stephens E. H., Stephens J. D. Capitalist Development and Democracy. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 387 p.
6. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. The Colonial Origins of Comparative Development. *American Economic Review*. 2001. № 91 (5). P. 1369–1401.
7. Kennedy R. The Contradiction of Modernization: A Conditional Model of Endogenous Democratization. *The Journal of Politics*. July 2010. Vol. 72. No. 3. P. 785–798.
8. Przeworski A., Limongi F. Modernization: Theories and Facts. *World Politics*. 1997. No. 49 (2). P. 155–183.

9. Stulova I. M., Shvetsova A. V. *Demokratia ta ekonomichniy rozvytok: vzaiemozv'iazok i vzaiemozumovlenist* URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24391/40-Stulova.pdf?sequence=1> (Democracy and economic development: interrelation and interdependence).
10. Rodrik D. *One Economics Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth* Princeton: Princeton University Press, 2007. 280 p.
11. Acemoglu D., Robinson J. Overview. *The Oxford Handbook of Political Economy* / Weingast, Barry R. and Wittman D. (Ed.). Oxford : Oxford University Press, 2006. 1093 p.
12. Pereira C., Teles V. *Political Institutions, Economic Growth and Democracy: The Substitute Effect*. Washington : The Brookings Institution, 2011. URL: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/01/19-political-institutions-pereira>
13. Pereira C., Teles V. *Political Institutions and Substitute for Democracy: A Political Economy Analysis of Economic Growth*. *Brazilian Review of Econometrics*. June 2014. № 33 (1).
14. Przeworski A. *Minimalist Conception of Democracy: A Defense*. *Democracy's Value* edited by Shapiro I. and Hacker-Cordon C. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 12–17.
15. Heo Uk, Tan A. C. *Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis* *Comparative Politics*. 2001. Vol. 33. No. 4. P. 463–473.
16. Barro R. J. *Getting it Right: Markets and Choices in a Free Society*. MIT Press, 1997. URL: <https://scholar.harvard.edu/barro/publications/getting-it-right-markets-and-choices-free-society>
17. Nikitchenko A. N. *Transnacionalizaciya demokratii (II) „Tret'ya volna” demokratizacii v svete teorij mirovoj ekonomiki*. *Polis*. 1999. № 2. S. 36–41. (Transnationalization of democracy (II) „The third wave” of democratization in the context of World economy theory).
18. James H. *Do we have to choose between democracy and growth?* *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2015/04/do-we-have-to-choose-between-democracy-and-growth/>
19. Acemoglu D., Naidu S., Robinson J. A., Restrepo P. *Democracy and Economic Growth: New Evidence*. University of Chicago, the Booth School of Business. *ProMarket*. February 6, 2018. URL: <https://promarket.org/2018/02/06/democracy-economic-growth-new-evidence>
20. Acemoglu D. *Oligarchic Vs. Democratic Societies*. *Journal of the European Economic Association*. 2008. № 6 (1). P. 1–44.
21. Acemoglu D., Naidu S., Restrepo P. *Does democracy boost economic growth?* *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2014/05/democracy-boost-economic-growth>
22. *Freedom in the World*. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>
23. Laza Kekic. *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*. *The world in 2007*. URL: http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
24. *Nations in transit 2009. Methodology*. *Freedom House*. URL: <http://www.freedomhouse.hu/images/nit2009/methodology.pdf>
25. *Democracy Index 2010: Democracy in retreat. A report from the Economist Intelligence Unit*. Economist Intelligence Unit. *The Economist*. 46 p. URL: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
26. Dahl R. A. *On Democracy*. London : Yale University Press, 2020. 288 p.
27. Bertelsmann *Transformation Index*. URL: <https://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/>

28. 2018 Index of Economic Freedom Methodology. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/methodology.pdf>
29. 2010 Index of Economic Freedom World Rankings. Executive Highlights. *The Heritage Foundation* URL: https://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2010/Index2010_ExecutiveHighlights.pdf
30. Miller T., Kim A. B. et al. Ranking the World by Economic Freedom. Highlights of the 2018 Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/highlights.pdf>
31. Miller T., Kim A. B. et al. Ranking the World by Economic Freedom. Highlights of the 2020 Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/2020_IndexofEconomicFreedom_Highlights.pdf
32. Gwartney J., Lawson R., Hall J. Economic Freedom of the World. Fraser Institute, 2016. URL: <https://www.fraser.org>, <http://www.freetheworld.com>
33. The Economist Intelligence Unit. *The Economist*. 2020. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>
34. Nations in transit 2020: Democracy Score. History by Region. Dropping the Democratic Façade. *Freedom House*. 28 p. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf
35. Economic Freedom of the World: 2020 Annual Report. Copyright, 2020. *The Fraser Institute*. URL: <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&year=2018&page=dataset>
36. 2012 Index of Economic Freedom World Rankings. Executive Highlights. *The Heritage Foundation*. URL: https://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2012/Index2012_ExecutiveHighlights.pdf
37. Economy. Sustainable Governance Indicators. *Bertelsmann Stiftung*. 2020. URL: https://www.sgi-network.org/2020/Policy_Performance/Economic_Policies/Economy
38. Economy Report. Economic Policy. Sustainable Governance Indicators 2019. *Bertelsmann Stiftung*. 2019. URL: https://www.sgi-network.org/docs/2019/thematic/SGI2019_Economy.pdf
39. SGI 2020 Scores. Sustainable Governance Indicators. *Bertelsmann Stiftung*. URL: <https://www.sgi-network.org/2020/Downloads>
40. Pshevorskyi A., Alvares M., Cheibub H. A. ta in. Shcho robyt demokratsii zhyttiezdatnymy? *U poshukakh pravylnoi paradyhmy: Kontseptualni perspektyvy postkomunistychnoho perekhodu u krainakh Skhidnoi Evropy* / per. z anhl.; za red. D. Huziny; hol. red. serii i avtor peredm. Dzh. Perlin; nauk.red. O. Kokorska. Kyiv : vydavnytstvo „Ai Bi”, 2003. (What makes a democracy viable? In search of right paradigm: Conceptual perspectives of postcommunist transition in the states of Eastern Europe).
41. Diamond L. Is the Third Wave Oven? *Journal of Democracy*. 1996. Vol. 7. № 3. P. 12–34.
42. World Economic Outlook Database. April 2019. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases>
43. World Economic Outlook – GDP per capita. *International Monetary Fund*. October 2020. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>
44. Report for Selected Countries and Subjects: October 2020. World Economic and Financial Surveys. World Economic Outlook Database. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>

Стаття надійшла до редакції 01.09.2021